

The Art of City Making:

Cultuur als bouwsteen in plaats van glas en beton

Paul van de Laar

De stad is in de lift. Zelden zal er zoveel aandacht zijn besteed aan de mogelijkheden die de stad biedt. Met enige regelmaat verschijnen er boeken die de onbegrensde mogelijkheden van de stad beklemtonen. In de nieuwe stadssociologie wordt zelfs gesproken over een nieuwe stedelijke revolutie. Die wordt mede gevoed door een reeks nieuwe publicaties over de stad. Aan sommige van deze nieuwe grote stadsstudies wordt in deze reeks aandacht besteed. Doug Sanders met *Arrival City*, Benjamin Barber *If Mayors Ruled the World* en nu het boek van Charles Landry, *The Art of City Making* en het boek van Edward Glaeser *the Triumph of the City*. De herwaardering van de stad heeft ongetwijfeld te maken met de *cultural and spatial turn* in cultuurstudies, geografie en stadssociologie, waarbij via het onderzoek van Florida en Landry de creatieve, culturele stad en de beleefde stad centraal staan. Florida's boek was lange tijd een soort bijbel voor de city marketeers en beleidsmakers die hoopten via de creatieve benadering van de stad, deze extra aantrekkelijk te maken voor nieuwe publieksgroepen die de stad nieuw aanzien moesten geven en vooral een hoger economisch rendement.

In de praktijk bleek het nog knap lastig om de aanbevelingen van Florida uit te voeren. Want zonder een diepe, grondige kennis van de stadscultuur is het onmogelijk om aanbevelingen te doen. Toch biedt de culturele opgave voor de stad aanknopingspunten en daar kom ik op terug. Dit soort boeken worden niet voor niets door een groot publiek gelezen en behoren tot de bestsellers in het vakgebied. Inmiddels, zeker na verschijning van het werk van Glaeser, is er ook wel een tegenbeweging op gang gekomen, de nieuwe kritische stadssociologie, die teruggrijpt op de humanistische interpretatie van Lewis Mumford en Jane Jacobs, en van mening is dat de urbaan positivisten een te rooskleurig beeld van de stad geven. Belangrijk punt van kritiek is dat het globaliseringsmodel, zoals indertijd door Saskia Sassen is geformuleerd, te zeer uitgaat van het Angelsaksische ontwikkelingsmodel, waarbij de economisch-politieke ontwikkeling in het westen als voorbeeld wordt gezien. Zeker in de grote steden, waar onder druk van de stadspromotie

en –marketing een ideaaltypisch reclamebeeld van de stad wordt geschetst. De marginalen worden letterlijk uit de stad gedrukt en de steden van aankomst, die deel uitmaken van de stedelijke agglomeratie, zien deze critici als een herhaling van negentiende-eeuwse toestanden. Deze nieuwe critici bepleiten ook een nieuwe stadsecologie, met de befaamde Chicago School als inspiratiebron. Maar ook wordt gezocht naar een nieuwe filosofie op de stad, die rekening houdt met het feit dat stad in toenemende mate de invloeden ondergaat van interculturalisering: een *cultural morphing* van de publieke stedelijke ruimte.

Hoe past *The Art of City Making* daar nu in? Welke betekenis heeft het boek voor de Nederlandse steden en Rotterdam in het bijzonder. Het is niet vreemd om Rotterdam als proeftuin van Nederland te zien, want in zoverre het recente verleden van de havenstad als leidraad (of beter gezegd inspiratiebron) kan dienen voor de ontwikkeling, zijn er genoeg voorbeelden: beginnend met experimenten op gebied van sociale woningbouw aan het begin van de 20ste eeuw, modernistische experimenten culminerend in het wederopbouwplan van 1946, de modellen voor de stad van de toekomst (zoals blijkt uit de grote maquette die op de E'55 werd geëxposeerd en die op de expositie in Het Timmerhuis te zien is.

Misschien wel de belangrijkste les die Landry voor ons wil trekken is de volgende: “we cannot build the cities we love, anymore” (blz. 4). De stadsplanners en de politici geloven dat nog, maar hun aandacht wordt teveel opgeëist door de regelgeving, de toegenomen professionalisering van de deeldisciplines, zodat er geen vormgevers van de stad meer zijn. We zien de stad niet als een product van creatief, artistiek handelen, maar als een verlengstuk van globaliserend transnationaal kapitaal.

Feitelijk houdt Landry een pleidooi voor het benutten van de *soft power* van de stad. Dat zijn al die cultuurlagen die een stad rijk is, dus ook de onzichtbare, maar die vreemd genoeg nauwelijks een rol spelen in de discussie over de vormgeving van de stad. Het cultuurbegrip is bovendien verengd tot een verlengstuk van city marketing, geïnspireerd door modegevoelige thema's en vooral ook door het economisch rendement van cultuur. Maar dat is de cultuur van accountants en advocaten en zo heeft Florida het niet bedoeld.

Nee, Landry beziet het vanuit een breed, cultuurperspectief van onderaf. In wezen herdefinieert Landry urbanisme. De discussie over de stad moet niet meer beheerst worden door planologen en architecten. Hij schreef dat tien jaar geleden, maar mijn indruk is zelfs dat in Rotterdam de architect de stedenbouwkundige naar het tweede plan heeft verdrongen. Het Basisplan voor de Wederopbouw (1946) werd geroemd, omdat het de architectuur, de derde dimensie, ondergeschikt maakte aan het stedenbouwkundige plan. Maar dat is nu anders volgens mij. De architect plaatst zijn icoon in de stad, en de stedenbouwkundige past het plan daarop aan. In Rotterdam is dat misschien sterker dan in andere steden, omdat we hier tot voor kort veel lege plekken en we als architectuurstad van Nederland graag de architect als Urban Starmaker definiëren. Maar dat staat ver af van wat Landry bedoelt.

Het moderne vak urbanisme is interdisciplinair en zo schrijft Landry: "These draw on the insights of cultural geography; urban economics and social affairs; urban planning; history and anthropology; design, aesthetics and architecture; ecology and cultural studies; as well as knowledge of power configurations." (blz. 237).

U zult niet verbaasd opkijken dat ik me zeer voel aangetrokken door het nieuw urbanisme van Landry. Hij onderkent de meerwaarde van een cultuurhistorische en antropologische benadering voor de stad. De stad moet gedecodeerd worden, welke tradities, symbolen, historische gebeurtenissen hebben de stedelijke ruimte gedefinieerd? Kunstenaars, journalisten en andere stadswaarnemers spelen een belangrijke rol in de vertaalslag van creativiteit in de openbare ruimte. Wie zal immers de invloed willen ontkennen die Mumford en Jacobs – niet academisch geschoolde stadscritici - hebben gehad op het denken over de humanisering van de stad. Het invloedrijkste boek over de post-modernistische inrichting van Rotterdam was van een sociaal-psycholoog, Rob Wentholt die in 1968 met zijn boek de *Binnenstadsbeleving* in de geest van Mumford en Jacobs het moderne Rotterdam als een zielloze *Bauhausstadt* fileerde en het Rotterdamse stadhuis met dit pamflet opschudde.

De waardering die deze critici oogstten, was gebaseerd op een grondige kennis van de stad. Zij ontleenden hun kennis niet zozeer op planologische uitgangspunten (in die tijd gedomineerd door een Delftse school) en rekenmodellen waarbij de stad primair een vastgoed business case is. Close reading van de stad leidt zonder meer tot andere inzichten en opvattingen over de stad. Stadsplanologen die als urbane antropologen met bewoners samenwerken in de publieke ruimte die ze zich willen toe-eigenen en in hun onderzoek gebruik maken van de bronnen die de stad hen aanreikt. "Oral history moet deel uitmaken van de gereedschapskist van de stadsplanoloog". June Manning Thomas schreef daarover een zeer interessante bijdrage in het tijdschrift *Journal of Urban Planning History* in 2004. Ze wees op voorbeelden van buurtonderzoek, oral history projecten, waarbij planologen gebruikmaakten van oral history, met name in wijken die gepaard gingen met ingrijpende sociaal-culturele en economische transformaties. Dit zijn bij uitstek de stadsdelen die deel uitmaken van een superdiverse, interculturele stad. Dit is een stad waar globalisering en internationale migratiestromen, achtereenvolgens via arbeidscontracten in de jaren zeventig, politieke en religieuze vluchtelingen sinds de jaren tachtig, elkaar ontmoeten en ervoor hebben gezorgd dat de stedelijke ruimte een *cultural morphing* heeft ondergaan. Niet voor niets wordt er door migratiesociologen die zich met deze steden bezighouden gezocht naar andere niet-economisch gefundeerde modellen gezocht om greep te krijgen op wat er gebeurt. Zoals Landry terecht stelt moet het perspectief niet zijn de multiculturaliteit, waarin cultuurverschillen de nadruk krijgen, maar interculturaliteit, de mix van culturen die een nieuwe stedelijke beleving creëren.

Bestuurders zijn van goede wil en ik begrijp heel goed dat er voortdurend belangenafwegingen gemaakt moeten worden. De voorbeelden uit het verleden van de stad en de actualiteit leren in ieder geval dat we moeten nadenken over een integrale en wat mij betreft ook transnationale cultuurvisie op de stad. Daar is steeds meer behoefte aan nu het stedenonderzoek versnipperd raakt. Urbane ecologie is een nieuwe term die we ook bij Landry tegenkomen, en heeft daar vooral een holistische, culturele betekenis, die uitgaat van de symbiose tussen lokale factoren en de diversiteit van de omgeving. Een van de kenmerken van een stedelijk ecologisch programma is de wens van publieke participatie, een voorwaarde voor een duurzaam stadsprogramma.

Een dergelijk programma dient door de cultuur van de stad gedragen te worden. Tot nu is het grootstedelijk denken te zeer beheerst vanuit een economisch, stedenbouwkundige en bestuurskundige opgave. Op Rotterdam is zonder meer van toepassing de *sledgehammer* strategie (blz. 355), zoals Landry dat noemt. Men ontkomt er niet aan om alternatieve scenario's te ontwikkelen, zeker als we een antwoord zoeken op de vraag: "Van wie is de stad". Wat dat betreft zijn er duidelijke lessen te trekken uit de recente ontwikkeling. Katendrecht is een succesvol gebied, omdat de projectontwikkelaars vanwege de vastgoedcrisis geen trek hadden om te investeren. De culturele sector heeft voor vernieuwing en vitaliteit van dit gebied gezorgd; de vastgoedontwikkelaar loopt er nu achteraan. Het lijkt me dat we toe zijn aan de culturele stadsplanologie, een kruising tussen een urbane antropologie en stedenbouw als cultuuropgave.

Laten we de kunstenaars, maar breder de culturele sector, inzetten om Rotterdam als stedelijk klimaat te verbeteren. Landry beveelt ze aan in zijn boek (blz. 251). Ze zijn "out-of-the box", denken lateraal en bieden verbeeldingskracht die de stadsplanoloog heeft onderdrukt ten gunste van passer en liniaal, of CAD-CAM-pakket. Durf hen naar grootstedelijke vraagstukken te laten kijken, om alternatieve scenario's te ontwikkelen, bijvoorbeeld om de stadseconomie meer in te richten op de veranderde samenstelling van de bevolking. Nu is de culturele sector er wel bij betrokken, maar die mag pas aan tafel zitten als de lekkerste broodjes zijn verdeeld.

Maar laten we de lessen van Landry nu eens serieus nemen. *Cultural literacy* door de stad te bekijken door een interculturele lens. Hoe doen we dat? Door de benoeming van Chief Executive Curator. Als we de competenties die Landry aan de ideaaltypische stadsmaker stelt, als basis nemen, zou een cultuurhistoricus of een kunstenaar hoofd stadsontwikkeling kunnen worden. Het boek van Landry daagt in ieder geval uit om het stadsplanologie een nieuwe culturele dimensie te geven. Centraal staat: openheid en gericht op de ander, het publiek. Diverse publieksgroepen scheppen met elkaar de stedelijke ruimte en vullen die in en dragen zo bij aan een nieuwe vorm van stedelijk burgerschap. Daar moet de nadruk op liggen, volgens Landry een voorwaarde voor een veerkrachtige stad. We hebben het dan

veel minder over stedelijke ontwikkeling – een planningsterm – dan over stadsmaken. Het klinkt als een cliché maar het boek van Landry in een paar woorden samengevat: samen maken we de stad.